

Simén Domokos

JÁNOS ZSIGMOND VALLÁSPOLITIKÁJA

Szapolyai János és Izabella fia, János Zsigmond, 1540. július 7-én született, Budán. Már csecsemő korában királlyá koronázták, ami csak cím maradt. Erdély első fejedelme volt és úgy is halt meg 1571. március 14-én, Gyulafehérváron. Névlegesen 31 év kormányzással terheli meg a történelem. Eseményekben, változásokban gazdag 31 év volt, ami alatt az erdélyi fejedelemség kifejlődött és megszilárdult: a török szultánnal szemben önállóságát elismertette (1566-ból kelt athnámé); az erdélyi reformáció elterjedésének idejét megérte, ő maga is a reformáció legradikálisabb ágához csatlakozott; a különböző protestáns felekezetek összeegyeztetését megkísérelte; a törvényhozás nyelvét magyarrá tette a latin helyett; Kolozsvár népessége, valamint Torda, Enyed, Dézs, Alvinc, Borberek alatta vesztették el szász jellegüket; a felbomlóban lévő székely társadalmat az 1562-es felkelés ürügyén úgy rendszabályozta, hogy az önálló fejedelemség nem a bomlás, hanem — ha könny és panasz árán is — megmaradhatott. E politikailag, társadalmilag és vallásilag beállott erdélyi változások a jános-zsigmondi időre esnek.¹

Ebből a 31 évből 1559. szeptember 15-ig, anyja haláláig, 19 éven át, a fejedelemnek azon kívül, hogy nevében is intézkedtek, törvényeket hoztak, szinte semmi kormányzási tevékenysége nem volt. Tehát mindezeket az éveket, engedményekkel és megszorításokkal együtt, nem tekinthetjük jános-zsigmondi politikának, ugyanakkor valláspolitikának sem.

Ifjúkorában ért sok viszontagság és megpróbáltatás, kora szellemének tipikus alakja lévén, töprengővé, elmélyültté, mély lelki életet élő fejedelemmé érlelte. Az önálló kormányzásnak a 12 éve alatt is szinte minden kérdésben kikérte tanácsosainak a véleményét, sokat töprengve hozta meg kisebb horderejű végzéseit is. Udvarában sok nemzetiségű és minden felekezetet képviselő tanácsosai voltak.²

Önálló politikájáról csak az 1559—1571 közti 12 év eseményeinek tükrében beszélhetünk. Valláspolitikája a lelkiismeret szabadságát gyakorlatban is biztosította, az 1568-i tordai országgyűlésen minden felekezet számára a vallásszabadság törvényét becikkelyeztette.³ Ez a humánus szellemből fakadó vallásszabadság-törvény első az egész világon.

Egyéniségétől távol állt az erőszak és a kényszer. Egyetlen megtorló törvényt ismerjük, az 1562-es székely lázadás utáni segesvári végzéseket. Ezeket is a későbbi erdélyi fejedelem és lengyel király, akkori tanácsosa, a katolikus Báthori István befolyására rendelte el. Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy a mai történészek úgy ítélik meg, hogy ez a székelység kárára, de a fejedelemség megmaradására szolgált.⁴

Egy szuverén uralkodó egyéniségének jegyei rendeletein, intézkedésein és cselekedetein határozottan rajta vannak. A János Zsigmondé is, kit békés természetű, „jámbor fejedelemnek” jellemeztek. Valláspolitikáját is ez a békés természet, a felekezetek közti egyensúly biztosítása jellemzi. Nincsen még eléggé megvilágítva és tisztázva az, hogy azon rendeleteit, amelyekben egyes felekezetekkel szembeni korlátozások és megszorítások vannak, milyen okok váltották ki. A 16. század az erőszak kora; az embereket az erőszakosság jellemzi. A vallási türelmetlenség sok ütköző ponton súrlódásra szerzett alkalmat. A belső, politikai béke az új fejedelemiség létét biztosította. Úgy véljük, hogy sok helyen a „vallási húzózkodások” meg-

szüntetésére és a felekezetek közti béke szerzésére születtek egyes vallási törvényei a fejedelemnek, ha kellett szigorú tiltásai. Útkeresés volt ez a belső békéhez. Ezt igazolják a valláspolitikáját is tükröző egykori krónikások is. Utólag egyes történészek, a felekezeti elfogultság szellemével is, János Zsigmondot a valláspolitikájában türelmetlennek, a protestantizmus — unitarizmus — terjesztésében erőszakosnak jellemzik.

Mivel az előbbi véleményünk ez utóbbi álláspontnak ellentmond, az alábbiakban néhány észrevétellel kívánjuk nem megvédeni, hanem megvilágítani a fejedelem valláspolitikáját.

Az 1556. és az ezt megelőző években, habár jórészt a katolikus Fráter György és Izabella királyné állt a kormányzat élén, nagy veszteségek érték az erdélyi katolikusosságot. Bornemissza Pál gyulafehérvári püspök, kinek Bécsből az volt a megbízatása, hogy a protestantizmus terjedését megakadályozza, János Zsigmond pártját letörje, Erdélyt a Ferdinánd hűségére bírja és abban megtartsa, 1556-ban távozott Erdélyből, vezető nélkül hagyva hitfeleit.⁵ Petrovics Péter erdélyi helytartó „...a régi bálványozó papi rendet élete megváltoztatására kényszerítette”; a zárdák és templomok ezüst edényeit elvette; a kolozsvári barátokat elűzte; a templomi képeket elégette, a zárdák oltárait lerombolta.⁶ A protestánsok hitelveikből következően szertartásaikból kihagyták: „a mise római ceremóniáit”, az egyházi zenéből a trombitát és az orgonát, a kereszteléskori kenetet (chrisma); a halánték olajjal való megkenését, a nyál, só, gyertya használatát, a keresztségben a „babonázásokat”, „ördögűzéseket (exorcismus); eltörölték az oltárokat, „faképeket”, templomi ékeségeket, az „ékes papi ruhákat”; továbbá a Jézus testének a kenyérben való jelenlétét; az üdvösségnek a szentségekhez hit nélkül való kötelezését; a fülbegyónást; a betegek gyóntatását és a laikusok által való keresztelést.⁷

Sokan nem voltak és nincsenek tisztában azzal a ténnyel, hogy az 1556. évi országgyűlés végzése nem a katolikusoknak, hanem az ortodox vallásúaknak és papoknak hozott megszorítást.

Mindezek a végzések egy szigorúan katolikus kormányzat alatt születtek; nem a jános-zsigmondi valláspolitikai eredményei.

János Zsigmond 12 éves tulajdonképpeni kormányzása alatt beszélhetünk vallásszabadságról, de a felekezetek közti egyenlőségről kevésbé. Ez időben hozott törvények nagyobb része a vallási türelmetlenség konkrét megnyilvánulásainak a jövőben való elkerülését célozták. A felekezetek közti békesség az ország békéjét is érintette, ami a fejedelemiség létét jelentette az állandó hadakozások közt.

Az 1565. június 22—24. kolozsvári országgyűlés a „megerősítési díjat”⁸ (census cathedraticus) a nemesség birtokán élő plébánosoknak, kevés megszorítással, elengedte; a szász papokét „fenntartotta”; a székelyföldi papoknak, „kik a tiszta Evangéliumot hirdették és az Christus szerzése szerint a Sakramentumokat szolgáltatják (ki), keresztyéni kegyességből kegyelmesen megengedte” (ti. elengedte). „Az pápások pedig mert, hogy az ők régi jövedelmek éppen megtartatnak öreg misékből, keresztyénjárságból, purgatóriumból, lelkeknek megszabadításából, búcsújárságból, az érdemek osztogatásából és efféle érdemek gyűjtésekből, tartozzanak a Cathedra-ticumot régi szokás szerint megadni”.⁹ Egy évvel későbbi, 1566. április 6. tordai országgyűlési végzésből a türelmetlenség érzik ki: „Azon egyházi renden lévő férfiak, kik a pápai tudományhoz és az emberi szerzéshez ragaszkodván, abból megtérni nem akarnak, birodalmából mindenünnen kiigazítottassanak” a fejedelemnek.¹⁰ Ugyanezen év november 30 — december 13. közt tartott országgyűlésen „... meghatározatott, hogy ezen birodalomban minden nemzet közül a bálványimádások kitörültsenek és az Isten igéje szabadon hirdettessék”.¹¹

Figyelembe véve ezeket az országgyűlési végzéseket is, meg kell állapítanunk, hogy azok a kor vallási türelmetlenségét határozottan tükrözik; a nem katolikus papok jövedelmét biztosítani akarják. A fejedelem türelmességét és felvilágosult

szellemét határozottan mutatja az, hogy ezeket a végzéseket nem hajtotta és hajtatta végre, mert valláspolitikai irányelve és meggyőződése volt, hogy „az Isten ígéje szabadon hirdetessék”! Ezzel magasra emelte a felvilágosult fejedelem mércéjét.

János Zsigmond türelmetlen valláspolitikájára a csíkiak erőszakos, fegyveres vallástérítési szándékát hozzák fel legfőbb bizonyítéknak. Nézzük meg közelebbről ezt az állítást.

Orbán Balázs így jellemzi Csíkot: „...területének összes székely népessége katolikus, és pedig nagyon buzgó katolikus, elannyira, hogy protestáns betelepülőt nem igen tűrnek meg maguk közt.”¹² E vidék szellemi és vallási központja a régebbi időkben Csíksomlyó vagy a hajdani nevén Várdottfalva volt. „Somlyó főnevezetése (...) a ferencesek kolostorához tartozó templom; a templomot pedig ünnepeltté a pünkösti búcsúk tevék. (...) E búcsúk még most is igen látogatottak, (...) 20—30000 ember szokott pünkösztör itt egybeseregleni”¹³ a csodatevő „könynyező Mária” szobor előtt. A búcsú eredetére nézve egységes hagyomány alakult ki napjainkra, melyet ma a somlyói kegytemplom történetét ismertető szövegben, a főbejáratnál, így olvashatunk: A CSÍKI ÉS GYERGYÓI NÉP 1567-BEN PÜNKÖSD SZOMBATJÁN FEGYVERREL VÉDTE MEG HITÉT JÁNOS ZSIGMOND HADAIVAL SZEMBEN, ENNEK EMLÉKÉT ŐRZI A PÜNKÖSDI BÚCSÚ.¹⁴ „Emlékét őrzi” kifejezés a régebbiekben árnyaltabb és bizonytalanabb megfogalmazása. Orbán Balázs arról tudósít, hogy „...mivel pedig a győzelmet Pünköszt szombatján nyerték, annak emlékére szerék a somlyói pünkösti búcsúkat. (...) Ezen győzelem állá útját a protestántizmusnak, mely azután Csíkba soha behatolni nem tudott, s a fejedelem végre is engedett...”¹⁵ A templom történetét ismertető szövegen kívül minden forrás határozottan azt állítja, hogy a János Zsigmond seregei felett aratott győzelmes hitvédő csata emlékére szervezték és alapították a csíksomlyói pünkösti búcsút. Ez a mai örökölt köztudat.

Megállapíthatjuk, hogy a történet a későbbi katolikus források alapján került a köztudatba, a történelembe; mondanivalója a csodatevő Mária szoborhoz kapcsolódik, melyről Endes, Patrik Jánost idézve, így tudósít: „...a csíkiek (...) e szobornak köszönik, hogy a török beütéseket szerencsésen kiállották, (...) hitükben ily kiválóan buzgolkodnak és megmaradnak.”¹⁶

A pünkösti búcsú János Zsigmond, az unitárius fejedelem és a Mária szobor köré van csoportosítva, az erőszakos térítési szándékot az unitáriusok rovására írják, a megmenekülést a Mária szobor és a csíki-gyergyói nép bátorságának tulajdonítják. Vizsgáljuk meg ezeket a megállapításokat.

Endes a csata színes leírását, a legilletékesebbet, Cserei Farkast¹⁷ idézve, így adja elé: „A székelyek amióta a scithiai pogányságból kitértek, mindekkorig a sokrendbeli bajok, veszedelmes idők és a fejedelem változása között is az igaz hitben megmaradtak. Elfajulván tőle a Blandrata György dögletes tudománya után az ifjú János Zsigmond király, arra vetemedik, hogy már becsülete sem volt senkinek előtte, hacsak szentháromságtagadó nem volt”¹⁸, végzést is írva az 1566. esztendőben, szent András napjában, hogy az erdélyi birodalomban mindenk Blandrata Györgytől függjenek, s a tőle választott papoktól hallgassanak, akik pedig ezeket háborítanák, mint hitetlenek, úgy büntetődjenek”¹⁹. E végzés mellé nem akarának állani a csíki székelyek; kerülgeti őket János király ígéretekkal s fenyegetésekkel is, de úgy sem mehetne semmire velük; felmérgelődék azért s a következő 1567. esztendőben sok fegyveres népet bocsáta rájuk, hogy erőszakosan kitérjenek az igaz hitből. Vala Alfaluban²⁰ egy buzgó lelkű, istenfélő megyés pap, István nevű. Ez jobbán is felbuzdítá állhatatosságra a népet. Elszánák magukat, vagyonukat és életüket a régi szent hitüknek az oltalmára (...). Azt végezték, hogy ilyen utolsó veszedelemben az egész nép fejenként (...) e szent képhez gyülekezzenek²¹ s egy szívvel-lélekkel könyörögjenek az Istenhez, hogy (...) tekintse őket ilyen nagy szükségükben (...). Egybe is gyülekezvén (...). Mire érkezik azonban, hogy Udvarhely felől nyomulná-

nak feléjük a hadak; ennél fogva kiválogatták maguk közül, valaki csak fegyvert foghatott s rendbe állították őket (...). A fegyveres nép hasonlóképp imádkozva, eléje kezd vonulni János király hadának. Szembe találkozáván, fegyverre kele közöttük a dolog, (...) felülfordulának a csíkiek s a király hadának jórészét levágták, a többi nyakra-főre viasztalada. Elvégződvén a verekedés, visszafordulának hazafelé a csíkiek s amikor közelgettek volna a klastromhoz, eléjük ment az otthon maradt nép, kimondhatatóan örömmel fogadták egymást s együtt zengő dicséretekkel a templomba sietének, hol a nagy hatalmú Szűznek a szép képe előtt hálát adának az Úristennek, hogy őket az igaz hit üldözötől megmentette. Történék a dolog 1567-ben pünkösöd szombatján. Annak emlékezetére most is minden esztendőben azon napon egybegyűlnek oda, de nem csak Csíkból.”²²

Első olvasásra is kerek egészen megszerkesztett elbeszélésnek látszik, hangsúlyozottan kiérzik belőle a hit-biztatta tanító szándék; nem cél nélkül. A 16. századot ismerők, a benne lévő ellentmondásokért is, hitetlenül csóválhatják meg fejüket. A csíksomlyói származású Fodor Sándor is hitetlenül csóválgatja tollát könyve írásakor a nagyerdei csata „véres” eseményeit idézve és annak a meggyőződésnek ad kifejezést, hogy akkor és ott nem ontottak vért, nem volt harc; bárcsak ilyen csatái lettek volna a történelemnek, óhajtja.²³

A nagyerdei csata valóságával és okával kapcsolatban egyesek kételkedését alátámasztja János Zsigmond és udvara valláspolitikájára fényt vető 1567. szeptember 1-én keltezett Hitvallás és Védirat címet viselő kiadvány előszava is, mely szerint „... a szentírásban sehol sem olvasták, hogy Isten ígését és a vallást tűzzel-vassal kelljen terjeszteni. Krisztus országa népe és annak áldozata önkéntes, fegyverrel és fenyegetéssel az evangélium elfogadására nem kényszeríthető, önként engedelmeskedik az”²⁴. 1567-ben, a nagyerdei csata után ezt nem írhatták volna!

János Zsigmond erőszakos fegyveres vallástérítési hadjáratával kapcsolatban jogos a történészek kételkedése. Az elfogadható forrásanyag hiánya az oka. Elfogadása nem a hit körébe tartozik. A 16. században egyre gyakrabban megszólaló világi krónikások és a feljegyzéseket tevők, kik sok apró „szenzációról” megemlékeztek, nem tudtak semmit a nagyerdei csatáról. A legmeglepőbb az a tény, hogy ellenségei, a bécsi udvar, a Tiszántúliak stb. nem említenek semmit róla; úgy véljük, nem udvariasságból. A protestáns kútfők közt is hiába keressük a nyomát a nagyerdei csatának, igaz, hogy csak szűkszavúan emlékeznek meg a katolikus csíki lakosságról. A katolikus történészek sem bővelkedtek 17., de főleg 16. századi egykori forrásanyaggal. A 18. századtól szólnak meg a kútfők bővebben e vidék történetét illetően. Biztos, hogy korábbi, bővebb anyag is lehetett a csíksomlyói ferences záróban, de 1553-ban, Gonzaga generális (1579—1587) értesítése szerint a 16. században négyszer: 1601, 1661, és 1690. években hadak dúlták fel, égették és fosztották ki azt. Sok szellemi érték pusztulhatott el, de nem hisszük, hogy a nagyerdei csata egykori leírása közte lett volna. A későbbi utólagos feljegyzések, krónikák nem teljes kútfő értékűek, mert elfogultak, felekezeti szempontúak, pontatlanok és csodás elemekben gazdagok. Egy tudatos Somlyó-központi szemlélet kialakításának tudatos építő kockái.

Csak a 18. századtól jelentkezik mint határozott történelmi esemény a János Zsigmond erőszakos vallástérítési kísérlete Losteiner Leonard, Patrik János, Verness Lajos, Péterffy Károly és más egyházi, valamint ezek alapján Cserei Farkas és más világi íróknál²⁵. Feltevődik a kérdés, hogy miért csak a 18. században lett központi témája a nagyerdei csata a feljegyzéseknek és históriáknak? Véleményünk az, hogy a „legenda” még forrásban volt, forrásanyag hiányában addig hivatalosan nem volt elfogadva annak történelmi igazsága. Ezzel kapcsolatban a katolikus forrásanyag birtokában lévő Endes a következőket írta: „A csata és győzelem történelmi igazságát elismerte Kolozsvári Pál jezsuita is, aki erről 1727-ben beszélt a nép előtt s épp az ő közbenjárására a kolozsvári jezsuiták megengedték, P(áter) Péterffy Do-

mokos ferencrendinek, hogy Domus históriájukból²⁶ ezt ki is írassák. Ezt megőrizte az egész székely nemzet hagyománya²⁷. Ekkor és így lett elismerve János Zsigmondnak és általa az unitáriusoknak az a bűnük, hogy fegyverrel akarták kiirtani Csíkból-Gyergyóból a katolikus vallást.

Érdeemes megvizsgálnunk a csata idejére vonatkozó adatokat is. A székely megmozdulásoknak, vallási rezgелődéseknek a legtöbbször társadalmi, gazdasági, politikai háttere és célja is volt; fordítva is igaz. Figyelemmel kell lennünk tehát az összefüggésekre is.

A Nagyverdón, a Lónyuggatón vívott csata napját minden forrás pünkösdi szombatjára teszi. A csata idejét illetően három évszámot említenek meg: 1556, 1559 és 1567. május 17.

Leonard Losteiner 18. századi szerzetes az 1556. évben jelöli meg az időpontot.²⁸ Forrásának megjelölése, a rá való hivatkozásokból, nem tűnik ki. Nem az események krónikás-hűsége, hanem a céltudatosan beépített mondanivalón volt a hangsúlya. Köztudott, hogy János Zsigmond édesanyjával, Izabella királynővel együtt 1556. október 22-én érkezett haza Lengyelországból Kolozsvárra. E történelmi tény kizárja Losteinernek ez évre időzített csatáját. Mivel a mondanivalót tekintette a lényegnek, az a véleményünk, hogy azt akarta szemléltetni, miszerint a csíkiak „a fejedelem szép szóval, ígéretésekkel és fenyegetésekkel” való csábítása és „kényszergetése” ellenére is a Mária segítségével, melyre a győztes csata a bizonyosság, megmaradtak az „igaz hitben”. Valóban nem volt könnyű. Földrajzilag a katolikus Bécstől a legkeletibb részeken élő csíkiak támasz és hátvéd nélkül maradtak a protestánsokkal való küzdelemben. Ferdinánd hivatalosan lemondott Erdélyről (valóban csak látszólag és ideiglenesen) János Zsigmond javára. A fejedelemben és tanácsosaiban ellenséget láttak a csíkiak, mindig izgattak ellene, ellenszenvvel tekintették.

Az 1556. és az azt megelőző években valóban sok csapás érte az erdélyi katolikusságot úgy hitelvi, mint politikai szempontból. Elszigeteltségük és elszigetelődésük mentette meg hitükben őket, és nem a nagyerdei csata, hisz a fejedelem még mint gyermek ekkor Lengyelországban élt.

A nagyerdei csata 1559. évi, régebb hivatalosan elfogadott évszámát 1974-ig a csíksomlyói kegytemplom mellett lévő Nepomuki szent János kápolnájának homlokzatán egy kőbevésett emléktábla hirdette. Ez Simon Juccudián páter²⁹ gondoskodása révén került ide és nem a nagyerdei csata színhelyére, a szövegből is kitetszően. A táblán ezt olvassuk: EMLÉKEZETÉRE AZON GYŐZEDELEMEK, MELYET 1559-BEN PÜNKÖST SZOMBATJÁN EZEN A HELYEN NYERT IFIBB JÁNOS SIGMOND KIRÁLY HADA ELLEN AZ MAGA SZ. HITÉT VÉDELMEZŐ SZÉKELY NÉP. EZEN ALKOTMÁNYT EMELTE SEP. SZ. IVÁNYI LIBER BÁRÓ HENTER ANTAL AZ KRISZTUS RENGYÉNEK ARANY KERESZTES VITÉZZE, AZ APOST: KIRÁLYI ÉS CSÁSZÁRI FELSÉG ARANY KOLTSOS HIVE ÉS NEMES ANYA UDVARHELY SZÉK FŐ KIRÁLY BIRÓJA. 1817.³⁰ Az 1559. évre teszik a nagyerdei csata idejét, az emléktáblán kívül, a Révai Lexikon, Orbán Balázs és Fodor Sándor is.³¹ Ez évre vonatkozóan sem találunk közel egykori forrást.

A még 18 éves katolikus fejedelem 1558-tól, ha ritkán is, de kezdi önállóan gyakorolni a kormányzást, a hatalmat. Az állam vallásügyek intézését még a katolikus Izabella királyné tartja a kezében. A Bebek és a két Kendi 1558-as kivégeztetése után a királyné egészsége rohamosan gyengülni kezdett. 1559 pünkösdjé körül élete már hanyatlóban volt. Tudomásunk szerint ez időben az anyja közelgő halálának gondolata és gondja kötötte le a fejedelem idejét. Blandrata György nincsen az országban. Csáki Mihály oktatójának felvilágosult szelleme, valamint a mindig kiújuló háborús helyzet indokoltan megkérdőjelez egy csíki vallásháborút annak az elvnek az alapján is, hogy a „hátát védenie kellett!”

Ez időben nyugodtabb a katolikusok helyzete, mint a megelőző években. Nem az ők hitelvi „hadszínterén” folynak a csatározások, hanem az evangélikus és az ebből kibontakozó kálvinisták egyeztetésére történtek próbálkozások, melyek meghíusulása után, Dávid Ferenc is a helvét-követőkhöz csatlakozott. Unitarizmusról nem beszélhetünk még itt és ekkor.

A csíkiak társadalmi, politikai, gazdasági helyzete nem tette szükségessé, hogy ekkor hadat küldjön ide. Az ősi székely társadalmi rend 1562-es végleges felbomlása előtt itt sem volt nagyobb az elégedetlenség, mint a többi székben. A székelyek legnagyobb sérelme a régi társadalmi rendjük bomlása miatt, a megváltozott helyzetben, a rájuk kényszerített adófizetés volt. Az elégedetlenséget növelte Ferdinándnak a székelyekhez írt levele, melyben régi szabadságaik visszaállításával biztatta őket. Balassa Menyhért is szította az elégedetlenkedést. A sok sérelmet jelentő megrontott székely törvényeket ez évben szabályozta az országgyűlés³². A törvénykezéskori szokásaikat is írásba fektették a székelyek a helyzetük és az elégedetlenkedők megnyugtatására³³. A fejedelem részéről nem tekinthetjük bűnbánásnak a nagyerdei csatáért az 1560. február 14-én kibocsátott és március 10-re Nagyenyedre összehívott részleges országgyűlés meghívójában lévő kitétel, mely szerint a fejedelem mindent el fog követni, hogy ezután országának előmenetelét és alattvalóinak jólétét előmozdítsa.

1559-ben sem lehetett pünkösdi szombatján a nagyerdei csata: a protestáns felekezetek nem voltak annyira megerősödve, hogy valamelyikük is bekebelezhette volna Csíkot; csak a hitelvek terén folytak a nagy csatározások; a társadalmi-politikai okok közt sincs megkülönböztetően számottevőnek mondható; stratégiai szempontból egy ellenjavalt lépés lett volna; a tulajdonképpeni kormányzást még nem vette át; az anyja halála miatt alkalmatlan az idő; semmi egykori forrása sincs a csata megtörténtének.

Az 1567. évi nagyerdei csatának sincsen semmilyen elfogadható egykori forrása. Ez a ma elfogadott és hivatalos időzítés a Nepomuki kápolna homlokzatánál egy 3 m magas kőoszlopon így fogalmazódott meg 1974-ben: EMLÉKEZETÉRE ANNAK A KÉT CSATÁNAK, MELYET A CSÍKI SZÉKELYEK VÍVTAK ÖN-VÉDELMI HARCUKBAN A TOLVAJOSTETŐN. EGYIKET GYŐZTESEN MEGNYERTÉK JÁNOS ZSIGMOND FEJEDELEM TÁMADÓ HADA ELLEN 1567 MÁJ.17. A MÁSIKAT ÁRULÁS FOLYTÁN ELVESZTETTÉK ALI BASA BETÖRŐ TÖRÖK TATÁR HADÁVAL SZEMBEN 1661.OKT.21.³⁴ Itt már határozottan látszik az 1567. és az 1661.-i csaták „rokonosítása”. Ez utóbbi valóban megtörtént, a helyét is ismerik.

Az 1564. évi nagyenyedi zsinattal az erdélyi protestantizmus két ágra szakadt. A kálvini ágból az unitáriusok kezdték kibontakoztatni hitelveiket. A krónikás szerint a fejedelem 1566-ban „a pápaságból kivetkezvén, az evangélium tudományát vette”.³⁵ Az 1567. esztendő úgy tartja nyilván az egyházi történetírást, hogy ekkor szilárdították meg a kálvinisták hitelveiket; a protestantizmus szabadabb szárnya a hitvitákban is az istenegység eszméjét bontogatta. Csak hitelileg voltak ellenfelek, valójában még egy század múlva is éltek unitárius és református egyházközségek vagyonszimbiózisban. A hitvitáktól eltávolodtak a katolikusok. A valláspolitikai az országgyűlés hatáskörébe került, és csak egy év múlva, 1568-ban mondották ki a vallásszabadság törvényét.

A vezető nélkül maradt katolikus egyház új központját a csíksomlyói ferences barátokban találta meg, kik derekasan megállták helyüket ebben a felelős szerepben. Helyzetüket tekintve elmondhatjuk, hogy nehéz időkét éltek akkor is. Volt okuk a csíkiaknak az aggodalomra, a félelemre és a féltésre, nem csak az országgyűlési végzésekben megmutatózó vallási türelmetlenség és megkülönböztetés, hanem a belső egyházi fegyelem meglazulása miatt is.³⁶

Társadalmi, gazdasági, politikai szempontból nehezebb időkét éltek Csíkiában

és az egész Székelyföldön. Az 1562-es székely felkelésben résztvetteken a segesvári országgyűlés bosszút állt. Ebben a felkelésben a csíki székelység vezetője szárhegyi Lázár István lehetett, aki még 1564. június 30-án is börtönben ült homoródszentpáli Kornis Mihállyal, Geréb Miklóssal, Csúz Mihállyal és Székely Istvánnal együtt³⁷. A lázadó lófők és közszekelyek vagyonát elkobozták és őket jobbágyságra vetették. A megváltozott társadalmi helyzetük és az ebből adódó visszaélések miatt „panaszolnak” a székelyek 1564-ben a tisztviselők és a főrendek által rájuk elkövetett zsarolások és törvénytelenlégek miatt.³⁸ 1566-ból három „sérelemes panaszlevelet” is ismerünk³⁹. Az elvett javakat János Zsigmond az előző harcokban részt vett előkelők közt részben kiosztotta. Csíkban-Gyergyóban 1566-ban hat családnak 210 jobbágytelket adományozott jobbágyostól⁴⁰. Ezzel hat megbízható család kezébe került a környék vezetése és ellenőrzése, kik többségükben katolikusok voltak. A szék vezetése a Zápolya családhoz hű szentkirályi Andrásyok, Márton és Péter kezében volt. Ezt az általános elégedetlenséget használta ki Maximilián is, aki császári és királyi szavával biztosította a székelyeket, egy hozzájuk intézett levélben, hogyha János Zsigmondtól, aki most őket elnyomva tartja, ha hűségére térnek, őket kegyeibe fogadja és minden törvénytelenül elvett szabadságukat visszaállítja⁴¹. A csíki székelység nemcsak helyzetük könnyítését, hanem egyházuk állapotának a megjavítását is remélhette Bécstől. Széki megmozdulás nem lett belőle. A fejedelemhez hű, megjutalmazott széki vezetők semmiféle szembefordulást nem engedtek volna meg, mert a felelősségrevonás először őket találta volna meg és annak súlyos következményei lettek volna rájuk nézve. Egyénileg sem politikai, sem vallási sérelmük nem volt. Nem találjuk nyomát annak, hogy valakinek a széki vezetők, az előkelők, a lófők vagy a közrendűek közül, akár az egyháziak közül is a nagyerdei csata miatt bántódása, büntetése vagy felelősségrevonása lett volna. Ha a nagyerdei csata megtörtént volna, nagyobb visszhangja, több feljegyzése és valós oka kellett volna, hogy legyen.

A somlyói búcsú eredetét az összes források a János Zsigmond felett aratott győzelemmel és a Mária szoborral kapcsolják össze. Ezek szerint a búcsú 1556, 1559 vagy 1567-ben kezdődött volna. Ez tévedés, mert eredete jóval korábbi. IV. Jenő pápa 1444. január 27-én a Rómából keltezett bullájában⁴² azt ígérte, hogy azoknak a híveknek, akik a somlyói szent Ferenc rendi kolostor Szűz Mária tiszteletére szentelt templomát Sarlós Boldogasszony napján, július 2-án, estétől másnap estig látogatják és javítására adakoznak, a rájuk kiszabott vezelekléskből hét esztendő elenged. Ez a bulla úgy emlékezik meg Somlyóról, hogy oda „...a híveknek nagy tömege szokott összegyűlni ájtatosságnak okából és gyakorta nem szűnik meg odaözönlenni”⁴³. Ez időben nem a mai Mária szobor állt az oltáron, hanem egy régebbi, más. A mai, mely méretében és kivitelezésében páratlan, az egyező vélemények alapján a 16. század elején kerülhetett Somlyóra, Losteiner szerint a mohácsi vész után az égből szállt alá, hogy Csíkot a terjedő pogányságtól — a protestantizmustól — megvédje.⁴⁴ A szobor eredetére vonatkozóan a konstantinápolyi-bakói eredet helyett a szobrot százsz eredetűnek tartjuk. Nem ez az egyetlen százsz eredetű szobor, mely a reformáció alkalmával onnan került Csíkba. Származásának, eredetének és készítőjének nevére vonatkozóan csak találgatások vannak. Eredetének a megállapításakor figyelemmel kell lennünk arra a tényre, hogy 1530-ban a lutheránusok Brassóból elűzték a harmadrendű nővéreket és a Clarisszákat, akik Somlyóra jöttek és részükre az akkori templom hajójának a nyugati oldalához egy kápolnát építettek⁴⁵. Ők hozhatták Brassóból ezt a nagy méretű és művészi értékű szobrot.

Az előbbiekből következik, hogy a Mária szobor nem akkor és nem azért lett rendkívüli módon tiszteltté, mert a fejedelem vallástérítő hadát a segítségével megverték a csíkiak; már régebb is fontos búcsújáró hely volt az. Lehetségesnek tartjuk, hogy a július 2-ről pünkösdi szombatjára előrehozott búcsú okának magyarázata lenne a lönyugatói csata legendája.

Az előbbieken alapján megjegyzéseinket János Zsigmond és a csíksomlyói búcsú vonatkozásában a következőkben tesszük meg:

— A csata megtörténte nem a hit kérdése, hanem az igazolható és valós történelmi tényeké. Esszerint semmi egykori forrása nincs.

— A három évszám, 1556, 1559 és 1567 — nem megerősíti, hanem gyengíti a csata megtörténtének hitelességét.

— A kor szelleméből és a feudális társadalmi rend logikájából következik, hogy a fejedelem nem hagyta volna megtorlás nélkül, ha parancsát teljesítő katonáit levágják. Ereje és hatalma lett volna hozzá. Sem a parancsnak, a megtorlásnak, sem a megbocsátásnak sehol semmi nyoma, pedig a székelység 1/5-éről van szó.

— Parancsa végrehajtására ott lettek volna a 210 jobbágytelekkel megajándékozottak, ők is buzgó katolikusok és somlyói búcsúsok, kapitányuk és bírójuk az Andrásyak. Semmi nyoma annak, hogy részt vettek volna abban, hogy tudnának a csatáról. Ellene vagy mellette meg kellett volna nyilatkozniuk. Ennek semmi nyoma.

— Csata halottak nélkül nincsen. Csíkban a tömegsírokat mindig megjelölték, a sírok tisztelete néphagyományként apáról fiúra szállt.

A lónyuggatói csata halottjairól már Orbán Balázs sem tudott meg semmit, hogy hol nyugszanak. 1817-ben Henter Antal az emléktáblát a csata helyszínére készítette és ott is akarta felállítani, de a hely ismerete nélkül Simon Juccudián páter gondoskodása révén a Nepomuki kápolna homlokzatán hirdette, hogy „ezen a helyen” volt a csata. Utólagos szóhagyomány alapján jegyezte fel Endes, hogy a csata helyén „régén” egy fa-, majd egy kőkereszt állt.

— Egy igazolható, megtörtént esemény nem szorul rá arra, hogy „...a csata és győzelem történelmi igazságát” (kiemelés tőlünk) Kolozsvári Pál jezsuita elismerje 160 évvel később, és engedélyt adjon annak népszerűsítésére.

— Továbbra is hűséges alattvalóiként kezeli a csíkiakat a fejedelem, sem szép szóval, sem erőszakkal semmilyen kísérletet nem tett a tömeges áttérítésükre. A vidéket sem kerülte, 1568-ban, február hónapban Udvarhelyen a Székelytámadt várban időzött és a hagyomány szerint a Hargitában vadászott.

— A székely katonai társadalmi rendben a „fejenkénti felkelés” parancsát kiadni csak meghatározott személyhez és helyzethez volt kötve. Országos ügy volt, melyet a fejedelem által kinevezett vagy a szék tisztségét viselő személy tehetett meg; a helyi pillanatnyi felbuzdulás a büntetés következményével járt.

— 1556—1567 közt szentháromságtagadók nyilvánosan nem voltak Erdélyben, így a fejedelem sem lehetett az. Ez a kitétel is azt látszik bizonyítani, hogy egy későbbi adott helyzetet vetítettek vissza az időbe.

— Az utolsó megjelölt évszám is az unitarizmus születése előtti; 1568-tól beszélhetünk erdélyi unitáriusokról. Az unitáriusoknak így semmi köze sem volt a feltételezett csatához.

— A protestánsok között — egyesek egyéni helyi akciójától eltekintve — csak eszmei síkon folytak a csatározások hitelvi kérdések fölött. Sem a szász nemzetiségű lutheránus polgárok, sem a magyar nemzetiségű reformátusok állása nem állt oly szilárdan, hogy a Csík-Gyergyó fegyveres meghódítására bírhatták volna rá egy politikailag széthúzó ország fejedelmét, kinek még a meggyőződése a hitbeli kérdésekben nem szűrődött hitvallássá.

— A vallásterjesztés erdélyi jános-zsigmondi elvét és módszerét határozottan leszögezve találjuk: „Nem fegyverrel!”, „Az Isten ígéje szabadon hirdettessék!”.

— A csíksomlyói búcsú jóval előbbi, már 1444-ben megvolt ⁴⁶.

— Kétségesnek tartjuk azt is, hogy élt-e ez időben egy István nevű megyés pap Alfaluban. Az egykori források Gyergyóban két névtelen plébánosról emlékeznek meg, Gyergyószentmiklóson sejtetve őket. (A szárhegyi Lázár kastélyban a kápolnának is lehetett az egyik névtelen a plébánosa; szomszédos helységek.) Ha

ismerték Istvánt, akkor más forrásokból is előtűnt volna a neve.

— Ha a legenda szerint ilyen egész vidéket befűző lázadás volt 1567. év pünkösdi szombatján a fejedelem ellen, akkor megmagyarázhatatlan az, hogy horódszentpáli Kornis Mihály miként tudta ez év pünkösdi körül a szászsebesi vár építésére kirótt 25 dénáros kapudót — Taplocán és Somlyón kezdve — minden ellenállás nélkül az egész székben szép renddel begyűjteni. A helyi hagyomány az országos eseménynek mond itt ellent.

János Zsigmond és a somlyói búcsú összefüggésében még egy eseményről kell szólanunk. 1566. december 13. szebeni országgyűlés végzése kötelezte a székelyeket is arra, hogy a szászsebesi vár felépítésére és megerősítésére kapuszám szerint 25 dénárral járuljanak hozzá. A pénz beszedője, az országgyűlési megbízás szerint, Kornis Mihály⁴⁷. Az adóbeszedés begyűjtési terve nem áll rendelkezésünkre, nem volt feljegyezve. Tudjuk, hogy Marosszéken kezdte, Udvarhelyszékekkel folytatta, Csíkszékekkel zárta a megbízatását. Háromszéken csak a megbízottja járt. Ha az 1567. év telét és a két első szék közel háromszáz helységének nagy számát figyelembe vesszük, helytállónak véljük azt, hogy nem érkezhettek Csíkba 1567 május közepé előtt. 1567-ben a pünkösdi búcsú ideje május 17-én volt.

Látszólag erre a napra minden ami kellett a legendához összejött: sokaság a búcsúokban, pünkösdi szombatja, a királyi sereg, mely Udvarhely felől jött, s amelynek a vezetője a később unitáriussá lett Kornis. Hangsúlyozzuk, hogy csak látszólag, mert az egyik „szereplőnek” a munkaköre igazolhatóan meg volt szabva: adóbegyűjtés. Ez elég is volt nekik, egy vallásháború megbízatására adott parancs kizárta volna az első végrehajtását. A pénz pedig begyűlt. A csata ekkor elmaradt.

A fejedelem tudta nélküli, egyéni kezdeményezésről szó sem lehetett. Kornis kísérete íródeákokból és katonákból állt. Nem sok fegyveres nép, egy hadnyi sereg volt a kíséret, de tisztességes létszámú kellett legyen a Kornis kényes megbízatására és a székelyek ellenkező zúgolódására való tekintettel is. Mivel országgyűlési végzést hajtottak végre, ország ügyében jártak, a kíséret fejedelmi katonákból toborzódott, kik az udvarhelyi vár katonái közül lehettek. Székelytámadt várának ez időtájt összesen 400 lovas és ugyanannyi gyalogos katonája volt. A katonaság összetételét tekintve elfogadhatónak találjuk Endes véleményét: azok jó részben csíkiak-gyergyóiak voltak, vallásukra nézve hithű katolikusok. Nem hisszük, hogy a katonák egyéni kezdeményezése lett volna a csata, talán még parancsra sem tették volna meg.

Kornis nemrég került vissza a fogságból-börtönből a fejedelmi kegybe, még meg sem melegedhetett ott. Más megbízatása lévén, a legkisebb gondja is nagyobb volt ennél. Tanácsos lévén, a belügyekkel tisztában volt, az amúgyis gyenge egyetértésben lévő ország egységét egy vallástérítési hadjáratral nem kockáztathatta, bizonytalanná téve a hátországot és ezzel a visszanyert fejedelmi bizalmat.

Az udvarhelyi vár parancsnoka ez időben a keménykezű Telegdi Mihály. Róla tudjuk többek közt azt, hogy 1568-ban, közvetlen a vallásszabadságnak a kimondása után, üldözte az egész vidéken „az új vallás követőit” (unitáriusokat) és elnézte azok üldözését. A fejedelemnek ismerjük egy szigorú parancsát Telegdihez, melyben az udvarhelyszéki protestáns papokat oltalmába veszi és védelmüket szigorúan megparancsolja⁴⁸. Az előző évben sem lehetett más véleménye a protestáns papokról. Nem hisszük, hogy felekezeti elkötelezettsége miatt is, fejedelmi utasítás nélkül, fegyveres vallástérítésre adott volna parancsot a katonáinak.

Az adó begyűjtésekor nem lehetett tömeges fegyveres ellenállás semmilyen címen, hisz a többi szék adóját már begyűjtötték és nem számíthattak azok támogatására egy ellenállás esetén. Hogy nem volt semmilyen ellenállással dolga itt Kornisnak, az igazolja a legvilágosabban, hogy az adóbegyűjtést faluról-falura haladva éppen itt kezdte meg és az egész székben minden ellenállás feljegyzése nélkül rendben elvégezte⁴⁹. Más had ez időben Csíkban tudunkkal nem járt; ettől pedig

messze állt a vallástérítés gondolata. A Hitvallás és Védirat előszavában foglalt vallásterjesztési módszerét a fejedelmi udvarnak szószerint és komolyan kell vennünk, annak semmi sem mond ellent, viszont bizonyoság rá az 1558. évi vallásszabadság törvénye.

Azt feltehetjük, hogy a búcsú tömeghangulatában az adó ellen egyesek akadékoskodtak, kiabáltak; azt is feltételezhetjük, hogy kisebb verekedés is volt, melyre a hagyomány később visszaemlékezett, ez máshol is megtörtént, de legenda nem lett belőle. Erre vonatkozóan érdemes idéznem Orbán Balázst: „A Salvator kápolnához sietnek a búcsúsok (...). E pontra irányulnak a búcsújárók áhitatos csoportjai; első helyre juthatni fő törekvése minden búcsújáró csapatnak, megtörténik azért gyakran, hogy az áhitatos csoportok ezen vallási versenygésökben az előlmegetési jog felett összeverekednek s néha csupa keresztyéni szeretetből jól el is döngetik egymást, sőt alig van év, hogy több emberélet áldozatul ne essék”.⁵⁰

A fentiek alapján legendának tartjuk a pütkösi búcsú vonatkozásában János Zsigmond szerepeltetését. Ténynek annyit fogadhatunk el, hogy 1567. pütkösd szombatja körül fejedelmi hadak jártak Csíkbán, Somlyón, adót begyűjteni. Ugyanakkor a csíkiak önvédelmi szervezkedésére találunk információt a legendában, valószínű az 1661. október 21-i Ali basa megtorló-büntető hadjáratával is kapcsolatban, mikor még Csík-Gyergyó-szék lakossága Somlyón szervezkedett. A legenda célja egy határozott Somlyócentrizmus gondolatának az alapozása és megerősítése, a Mária szobor erejének a kimutatása, mindez az ellenreformáció korában.

JEGYZETEK

¹ Bartha Gábor: *Az erdélyi fejedelemség születése*. Gondolat Könyvkiadó. 1979. 155. l. A továbbiakban: Bartha G.

² Blandrata György ismert politikus és teológus.

³ Ferencz József: *Unitárius Káté*. Átdolgozott kiadás. 1973.10—11.: „A tordai országgyűlés határozata 1568-ban: midőn helyökön az prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, kiki az ő értelme szerint és az község ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszerítse az ü lelke azon meg nem nyugodván, de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik. Ezért pedig senki az superintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bánthassa, ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől (...) senkit fogsággal, avagy helyéből való priválással fenyögessön az tanításért, mert az hit Istennek ajándéka...”

⁴ Bartha G. i.m. 154-156.

⁵ Pozsonyi Szentmártoni Kálmán: *János Zsigmond erdélyi fejedelem élet- és jellemrajza*. I.G.Duva, 1934. 88 és 90. Továbbá: P. Szentmártoni K.

⁶ Jakab Elek: *Dávid Ferencz emléke*. Elítéltetése és halála háromszázados évfordulójára. Budapest, 1879. 83. Továbbá: Jakab E.

⁷ Jakab E. i.m. 96.l.

⁸ 1445-ben lépett fel nyilvánosan először a tiltakozó katolikus világi elem a megerősítési díj felemelése ellen. 1445-ben és 1618-ban is egy forint volt a megerősítési díj Csíkbán (Endes i.m.)

⁹ Szabó Károly szerkesztésében: *Székely Oklevéltár*. Kolozsvár, 1876. II. kötet. 181.1. Továbbiakban: Sz.O.

¹⁰ Jakab E. i.m. 63.l.

¹¹ Jakab E. i.m. 64.l.

¹² Orbán Balázs: *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s néprajzi szempontból*. Pest 1868. II. 5. l. Tovább: Orbán B.

¹³ Orbán B. i.m. II. 12.l.

¹⁴ Saját másolatom.

¹⁵ Orbán B. i.m. II.11.1. Orbán az akkor elfogadott hivatalos álláspontot közölte.

¹⁶ dr. csikszentsimoni Endes Miklós: *Csik-Gyergyó-Kászon-székek* (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig. Budapest, 1937. 65.l. Továbbá: Endes M.

¹⁷ A katolikus Cserei Farkas az események leírásakor, más forrása nem lévén, csak katolikus források alapján írta meg a történetet az 1780 körüli kézirat munkájában, a *Geographia Mariana Regni Hungariae*-ban. Cserei forrásai: Loseiner Leonardnak, a 18. században élt szerzetesnek a csíksomlyói zórádában maradt két kézirat műve: *Chronologia Topografico Chronographica provincia Transilvaniae et Siculae decriptio*. Leonard Loseiner, és a rövidebb: *Topografica*; Patrik János (1741): *Magna Hungariaeque Afnexorum Regnorum Ac Provinciarum Domina*; Verness Lajos (+1763), Péterffy Károly (18. sz. közepe) és mások írásai. A Révai Lexikon V. 64. lapján a Cserei Mihályra vonatkozó jellemzés Farkasra is ráillik: „Megírta (...) részrehajlással (...) és közvetlenséggel.”

¹⁸ 1566-ban Erdélyben még nem volt nyilvános szentháromságtagadó.

¹⁹ A végzés végén megnevezik az ortodoxokat, kikre ez a határozat vonatkozik. Az ortodox vallás reformját készítik elő.

²⁰ Gyergyóalfalu, Hargita megye.

²¹ A csíksomlyói Mária szobor. Ha a pünkösdi szombati harc időzítése megfelel a valóságnak, akkor az előbbiek nem, ti. akkor nem kell a népet összegyűjteni, mert tízezres tömeg volt egybe a búcsún, de a búcsú nélkül a szokott helyre kellett összegyűjteni a népet, hogy tanácskozzanak és határozzanak.

²² Endes M. i.m. 65-66.

²³ Fodor Sándor: *Tíz üveg borvíz. Tűnődés séta közben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979, 114.l. Továbbá: Fodor S.

²⁴ Jakab E. i.m. 83.l.

²⁵ A 18. században, a Jegyzetek 17. pontja alatt lévő írók már csak megörökítették a század első—második évtizedében kiforrásban levő legendát.

²⁶ Nem 16. századi, egykori feljegyzés.

²⁷ Endes M. 67.l.

²⁸ Cserei Farkas és Orbán Balázs olvasták Loseiner krónikáját, Endes nem, csak az előbbiekre hivatkozik.

²⁹ Simon Juccudián páter 1813—1897 közt élt, a somlyói kántorképző neves igazgatója volt.

³⁰ Ez a tábla most a helyéről le van véve, a somlyói kegytemplomban, a bejárattól balra, a falnak támasztva található, két pogánykori napkultusz jegyeit sejtető faragott kő szomszédságában. A hagyomány szerint a kövek a Somlyó-hegy ormán állott hajdani épületből kerültek oda és a napkultusz jegyeit viselik.

Az emléktábla szövegét saját másolatomban adom, mert Endes 27 elírással-hibával közli.

³¹ A Tolnai Világlexikon VI. kötet 532.l.; az évszám említése nélkül így ír a búcsúról: „János Zsigmond valláspolitikáját fegyverrel utasítják vissza. A csíksomlyói kegyhely jórészt e győzelem évenkénti megünneplése által lett búcsújáráshely.”

³² Sz.O. II.150.l.

³³ Sz.O. II.154.l.

³⁴ Saját másolatomban közlöm. Fogalmazásában nem tartom illendőnek a János Zsigmond és az Ali basa ilyenszerű párosítását, annál is inkább, mivel a fejedelem erőszakos vallástérítési szándéka nincsen bebizonyítva, még mindig legenda.

³⁵ *Emlékezetül hagyott írások*. Erdélyi magyar emlékirók. Dacia Könyvkiadó. Kolozsvár-Napoca, 1983, 114.l.

³⁶ Csík-Gyergyó lakosságát abban az időben 3000 családra becsülik. A somlyói kolostornak 1533-ban 14 rendtagja volt; a tárgyaló időben 4 szerzetes és 3 fráter lakott benne; később, a 17. század elején éveken keresztül csak egy vak lakója volt a kolostornak. Báthori István idejében 11 plébános gondozta a környéket, kik közül 7 nős volt. A püspök hiánya, a papok választotta esperes vezetése mellett a fegyelem nagyon meglazult. Az egyházi szertartásokat a hívek elhanyagolták (sok a 10 év feletti keresztleetlen gyermek); a templom szentélyébe külön székeket raktak be maguknak, lefoglalva azt; az ünnepi szertartásokat is a hívek és a plébánosok egyaránt elhanyagolták; a papválasztás miatt a világiak hatáskörüket kiszélesítették az egyházközségi életben (nem mindig jó irányba); a papok és kántorok világiasan öltözködtek, a megromlott közbiztonság miatt fegyverrel jártak stb.

³⁷ Sz.O. II. 173.

³⁸ Sz.O. II. 178—180.

³⁹ Sz.O. II. 182—186; 187—190; 190—191.

⁴⁰ Sz.O. II. 209.

⁴¹ Sz.O. II. 207—208.

⁴² Sz.O. I. 153—154.

⁴³ Sz.O. Fodor S. i.m. 114—115. lapjairól vettem át a fordítást.

⁴⁴ Orbán B. II. 12.

⁴⁵ Endes M. i.m. 64.

⁴⁶ A somlyói búcsújárókhoz utoljára a háromszékiek csatlakoztak tömegesen, kik ezt emlékoszloppal örökítették meg, mely a Napomuki kápolna homlokzata előtt áll: AZ ( ) MEGKEZDETT PÜNKÖSTI BUCSÚJÁRÁSUNK EMLÉKÉRE ÁLLITOTTÁK A HÁROMSZÉKIEK. 1882. A szövegben a zárójel helyén feleslegesen egy „I”, vagy „J” betű van vésve.

⁴⁷ Homoródszentpáli Kornis Mihályt 1558-ban az adó számkivetésére nevezte ki az országgyűlés. Az 1560. és az 1566. évi országgyűléseken szerepelt. 1562-ben az elégedetlenkedő székelységgel tartott, amiért börtönt is ült. Az országgyűlés megbízásából 1567-ben a székelysége kirott 25 dénáros adó begyűjtője. 1574-ben a székely sókamara főtisztje (Homoródszentpálon és Homoródszentmártonban ez időben még működnek a sóbányák; átszervezésük tart). 1599-ben meneküléssel mentette meg életét, de két év múlva kivégeztetik. Neje Erdélyi Sára. Testvérei révén sógorságban van a Dóczi, Horváth, Kacza, Bogáthi, Bethlen, Petki családokkal, valamint a csíkszeredai várat újjáépíttető Mikó Ferencsel, jórészen protésztáns-unitárius családokkal. Ő maga is unitárius lett.

⁴⁸ Sz.O. VIII. 291. Latin szövegét a néhai iskolaigazgató és latin szakos tanár, Péter Lajos fordította magyarra. Birtokomban van.

⁴⁹ Sz.O. II. 216—224. „Regestrum super Sedium siculicalium Marus, Wduarhelj, Chik et gijergio, 1.5.67.” szerint a begyűjtési sorrend a következő volt: Sedis Chijk; Taplocha duo ad hamor 44; Wardo(t)ffalwa (a mai Csíksomlyó) 13; Seogod (Zsögöd) cum Marthon ffalwa (Zsögödbe, majd vele együtt Csíkszeredába beolvadt hajdani település) 20 una est exempta propter inopiam...” Mindezen helységek ma Csíkszeredába vannak beolvadva.

⁵⁰ Orbán B. II. 13.

A TORDAI EDIKTUM TEOLÓGIAI ALAPJA

A 16. században a nyugati kereszténység érdeklődésének középpontjában az egyház reformálása és a vallásszabadság kérdése állott. Mindkettő a keresztények nagy kívánsága és reménysége volt, része annak a megújulási folyamatnak, mely az emberi szabadság elvének kialakulásához vezetett.

A reformáció a szabadság jegyében indult ¹ és a keresztények jogát kívánta biztosítani, hogy maguk határozzák meg: mit higgyenek. A reformátorok kezdetben a lelkiismereti szabadság és vallási türelem mellett nyilatkoztak, azért is, hogy tanaitkat zavartalanul kifejhessék és az egyházat megújíthassák. Később álláspontjuk megváltozott. A vallási türelmet közömbösségnek nyilvánították, az eretnekek üldözését és büntetését helyeselték. A dogmák védelme érdekében hajlandók voltak igénybe venni ellenfeleikkel szemben azokat az eszközöket, amelyeket a hitnyomozó törvényszék alkalmazott ellenük, és amelyek ellen ők határozottan tiltakoztak. Türelmetlenségük nemcsak katolikus-ellenes volt, hanem a reformáció irányai között kölcsönössé vált.

A katolikus és protestáns türelmetlenség megegyezett abban, hogy a vallásszabadság elvét elvetve, az eretnekeket azon az alapon üldözték, hogy „amit mi tanítunk az igaz, amit mi nem tanítunk az hamis”. Különbség csak az üldözés jogi alapja tekintetében állott fenn. A katolikusok számára az alap a kánonjog volt, melyet a protestánsok a Bibliával és a római jogszabályokkal helyettesítettek. A Codex Justinianus halállal büntette a háromság tagadását és a kereszttség megismétlését ². Ezt a törvényt a 16. században felújították és az antitrinitáriusok s anabaptisták ellen alkalmazták. A reformátorok is hivatkoztak erre a törvényre és alkalmazását helyeselték. A katolikus és protestáns egyházak türelmetlensége következtében „az igazság nevében, a tényekre és törvényekre hivatkozva, az emberiség mérhetetlenül több szenvedést zúdított a világra, mint az igazságtalanság nevében” ³.

Serveto Mihály kivégzése a protestáns Genfben a háromság tagadása miatt „a lelkiismereti szabadság és vallási türelem kérdését az érdeklődés középpontjába állította, az eretnekek büntetésének jogosságáról Európaszerte vitát váltott ki” ⁴. A lelkiismereti szabadság védelmét a humanisták, majd a radikális reformáció képviselői vállalták fel ⁵.

A tolerancia keresztény kötelességét elsőnek Sébastien Castellio fejtette ki Kálvin Jánossal folytatott vitában. A keresztényekhez nem méltó türelmetlenséget, az eretnekek üldözését és büntetését élesen elítélte: „...az igazságot keresni és kimondani úgy, ahogy gondoljuk, soha nem lehet bűn. Senkit sem lehet valamely meggyőződésre rákényszeríteni, mivel a meggyőződés szabad...azok a dogmák, melyekért a keresztények egymást kölcsönösen kiátkozzák és öldöklök, önmagukban meglehetősen közömbösek s nem javítják meg az embereket. A lelkiek felett való ítélkezés nem tartozik az emberekre, hanem egyedül csak az Istenre” ⁶. Jellemző a század dogmatikus elfogultságára, hogy Castellio felfogását a lelkiismeret szabadságáról Théodore de Beze genfi teológus „ördögi tan”-nak nevezte” ⁷.

A vallásszabadság története Erdélyben Dávid Ferencsel (1520?-1579) kezdődik. Az unitárius reformátor nem egy új egyház alapításának igényével lépett fel,